

A KÖZMŰVELŐDÉS FEJLŐDÉSE CSONGRÁD MEGYÉBEN
/ 1974-1984 /

Mindennapi munkánk egyik jellemzője az időnkénti visszatekintés fontos határozatok megjelenésének évfordulóján. Utalok itt az MSZMP ideiglenes Központi Bizottságának 1956 decemberi határozatára, az MSZMP 1957 júniusi országos pártértekezletére, a Központi Bizottság 1958-as művelődés-politikai irányelvei megjelenésének negyedszázados évfordulójára. A visszatekintések formája különböző: testületi ülésen, konferencián, tanácskozáson. Így történt ez legutóbb 1983 decemberében, amikor a Művelődéspolitikai Irányelvek megjelenésének negyedszázados évfordulójára emlékezünk. Az évtizedek áttekintése nem valamiféle ünneplés vagy önnunneplés formájában történt, hanem a végzett munka eredményei, ellentmondásai, tanulságai jegyében, a jövő formálásának gondolatkörében.

A mostani áttekintés, ha a Központi Bizottság 1974 márciusi, a közművelődés fejlesztésével és továbbfejlesztésének feladataival foglalkozó határozatára gondolunk, akkor csupán egy évtizedet ölel fel, ami történelmileg igen rövid idő. Ha viszont az utóbbi tíz évre történő visszapillantás egy hosszabb időszakasz áttekintésével kapcsolódik, akkor már levonhatók a mára és a jövőre nézve figyelemre méltó tanulságok. Tudnunk kell, hogy az 1974-es említett dokumentum nem valamiféle határkő a szocializmus, a szocialista kulturpolitika fejlődésében, viszont fontos figyelemfelhívó, orientáló tényező. A dokumentum megjelenésének körülményeit jól ismerjük. Tudnunk kell, hogy az akkori nemzetközi helyzetre az volt a jellemző, hogy még éppen Helsinki

előtt álltunk, de már bizonyos szürke árnyak előrevetítődtek az ideológiai képernyőn. Itthon még dinamikus gazdasági és életszínvonal-fejlődés volt, de már később igazolódtott problémák is jelentkeztek: viszonyunk a világgazdasági folyamatokhoz, az 1968-ban elkezdett gazdaságirányítási korszerűsítéshez. Ugyanakkor a szocialista demokrácia gyors ütemű fejlesztése társadalmi méretekben jó ütemben bontakozott ki.

A szűken vett kulturális életet illetően a közművelődési elemzés egyenes következménye volt azoknak a pártvizsgálódásoknak, amelyek az 1960-70-es évtized fordulóján realizálódtak. A Központi Bizottság 1969-ben irányelveket fogadott el a tudománypolitika helyzetéről és fejlesztésének feladatairól; 1972-ben az állami oktatást tekintette át. A közművelődés ezek után következhetett, így teljessé téve viszonylag rövid időn belül a párt állásfoglalását a kulturális élet különböző területeiről - a szűken vett művészetek kivételével. Az országos elemzések természetesen a megyében is adaptálásra kerültek, és párt-, állami, tömegszervezeti fórumok mind sokoldalúbban foglalkoztak a kultúrával.

Jól ismerjük, hogy az elmúlt évtizedben a nemzetközi helyzet alakulásában a pozitív elemek mellett az amerikai imperializmus agresszivitása következtében megnőtt a negatív, a konfliktushordozó tényezők súlya, a világgazdasági folyamatok számos általános és hazánkra több területen negatív hatást kifejtő tendenciái is közismertek. Hazánkban tovább bővült a szocialista demokrácia, ugyanakkor gazdasági és életszínvonal-fejlődésünk korábbi lendülete megtorpant, és új hangsúlyok kerültek előtérbe: a gazdasági egyensúly, az ország fizetőképességének biztosítása, az életszínvonal stabilitása. A tudomány, az oktatás, a művészet és a közművelődés területén egyaránt találkozunk nagy előrelépésekkel, általános fejlődéssel, de bizonyos ellentmondásokkal is. Ezeket nem lehet figyelmen kívül

hagyni, amikor a megye művelődési fejlődésének egy mélyebb, vertikális vonulatát rajzoljuk fel.

Művelődésünk évtizedei

Bármilyen vázlatosan és címszavakban, de az utóbbi évtized megértéséhez vissza kell utalnunk tájegységünk művelődésének fejlődésére a XX. században. A kiindulópont a századforduló, amelynek néhány fontos sajátosságával számolnunk kell. A mai Csongrád megye szinte minden városa megyeszékhely volt ekkor vagy később, kialakítva egy megyeszékhelyi város kulturális intézményhálózatát, a múzeumokat, iskolákat, könyvtárakat, levéltárakat stb. Éppen most emlékeztünk a Somogyi Könyvtár fennállásának száz évére, de most volt százéves a Szegedi Nemzeti Színház is és számos intézményünk. Ez azt jelentette, hogy a kor realitásait tekintve a viszonylag jobban ellátott területekhez tartoztunk a kulturális életben. Hódmezővásárhelyen a "Nagybányai iskola" hatására gyökeret vert a paraszti életet ábrázoló alföldi realista festészet /Tornyai János, Rudnai Gyula, Endre Béla stb./. Elénk volt Makó kulturális élete is, nemkülönben Szegedé. A Tanácsköztársaság e tájon néhány napig-hétig állt fenn, így közvetlen érdemi hatást gyakorolni a kulturális életre nem tudott.

A két világháború közötti fejlődés jellemzők közül csupán felvillantásnyira tartjuk lehetségesnek megállapítani, hogy a hivatalos kultúrpolitika ezt a tájat, de különösen Szeged várost több szempontból is megkülönböztetetten támogatta. Ebben a politikai tényezők nem kis szerepet játszottak. Szeged szellemi életét igyekeztek a fővárossal szembeállítva fejleszteni, más oldalról mintegy "kirakatot" képezni a Trianonban elszakított területek felé. 1921-ben idekerült a kolozsvári egyetem - a város jelentős anyagi hozzájárulása, eladósodása árán is -, épültek klinikák, kutatóintézetek, főiskola. Klébelsberg Kuno - aki 1926-1932 között Szeged képviselője is volt - meghir-

dette a népiskolai programot, amelynek eredményeként többszáz tanterem és pedagóguslakás kialakítására került sor.

A két világháború között igen erős munkásmozgalom működött e tájon, és a munkás kulturális egyletek igen sokoldalú közművelődési munkát végeztek/irodalmi esteket, munkás-kórusok hangversenyeit őrzi a krónika/. Jelentős volt az eszperantó-mozgalom is. Korabeli dokumentumok és emlékek őrzik a tanyai iskolai olvasóköroök, gazdaköroök kulturális munkájának tapasztalatait, a kubikosok ország- és világjárása súlyos helyzetük ellenére kulturálódási lehetőséget is adott, az itteni agrárkultúra a fejlett nyugati kultúrák iránti érdeklődést ébresztette fel.

Lassan feldolgozásra kerül e tájegység haladó értelmiségének népművelő munkája. Mikszáth Kálmán, Móra Ferenc, Tömörkény István írók és népművelők is voltak. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma Erdei Ferenc, Buday György, Erdei Sándor, Hont Ferenc, Ortutay Gyula, Radnóti Miklós, József Attila, Tolnai Gábor olyan nevek, amelyek viselői időtálló alkottak a nép kulturális felemelkedésében. Falukutatók, előadások megtartói voltak, alapítói a Szegedi Szabadtéri Játékoknak. Paraszti tehetségmentő kollégiumok működtek aktív pedagógusok irányításával. Makón Espersit János és köre a haladó kulturális értékek támogatója volt. Jól érezte itt magát a hányatott életű József Attila is. Szent-Györgyi Albert Nöbel-díjat kapott 1937-ben. Vagyis számos példa mutatja, hogy - eltérően a hivatalos kulturpolitikától - egy, a nacionalizmustól mentes, a társadalmi haladást szolgálni igyekvő kulturális törekvés-sorozat is gyökeret vert itt. Nem véletlen a Nemzeti Parasztpárt innen indulása, a Márciusi Front idekötődése. A haladásért munkálkodók pártállása, világnézete, társadalmi helyzete sok mindenben különbözött, de összekötő kapocs volt a nemzet által és ennek részeként kulturális felemelkedésért való munkálkodás.

Számos találkozási pontot ismerünk a munkásság, a parasztság és az értelmiség népművelő történetéből. Jellemzően az értelmiség egy része, éppen a munkásság, a parasztság művelődési elmaradottságának a felismeréséből jutott el a társadalmi igazságtalanság elítéléséig.

Amikor negyven évvel ezelőtt megyénk felszabadult, egyaránt lehetett és kellett számolni a kultúrában is a haladó hagyományok folytatásával, a tömeges kulturális elmaradottság felszámolásával, a reakciós, nacionalista kulturális métely visszaszorításával. A felszabadult városok, községek gyorsan talpraálltak a kultúrában is. Makón néhány héttel a város felszabadulása után már demokratikus közoktatási bizottság irányítja az oktatást, Szegeden már november elején újraműködik a városi színház Shaw, Pirandello, Ibsen, Molier, Katona, Gogol darajbaival, és 1945 májusában kijevei művészek hangversenyének tapsolhattott a városi közönség. 1945 áprilisában a város kezdeményezi, szeptemberében az Ideiglenes Kormány elfogadja a városi színház államosítását és Nemzeti Színház rangra emelését. Még ez év májusában egyetemi hallgatók kezdeményezték, hogy az egyetem József Attila nevét vegye fel /erre 1963-ban került sor/. 1945 szeptemberében magyar-szovjet művelődési társaság alakul Bartucz Lajos antropológus professzor vezetésével, és megindul az a munka, amely azóta is jelentős eredményeket tudhat magáénak a szovjet kultúra hazai népszerűsítése útján.

Nagy erőfeszítések történnek az iskolák helyreállítására. Az egyetemen szláv, román tanszék, szerb, angol lektorátus indítását kezdeményezik. A városi vezetés támogatja Sík Sándor, Balázs Béla, Gál Gábor Szegeden maradását, illetve ide kerülését. Nagyüzemeink támogatták egy-egy tudományos kutató munkáját- anyagilag is. Rédei László, Bartucz Lajos, Straub F. Bruno, Kalmár László, Korpássy Béla egy-egy gyártól kaptak rendszeres anyagi támogatást. Innen indult el egy fontos népművelési akció is, "a munká-

sok a tudományért, a tudósok a munkásokért" címen, amelynek keretében gyárak segítettek az egyetemek, klinikák helyreállításában, a tudomány képviselői előadásokkal, gyógyítással segítették a munkásokat. Különösen a társadalomtudományokban sok fiatal szakember kapott professzori kinevezést. Már 1945-ben kezdeményezés történt a Szegedi Szemle megindítására, amely azóta is várat magára, 1946-ban a Szegedi Szabadtéri Játékok felújítására, amelyre 1959-ben került sor. Az újjászervezett Magyar Tudományos Akadémiának 1955-ben 12 akadémikus tagja volt, 12 Kossuth-díjas dolgozott az egyetemeken.

Az ötvenes években a népművelés, különösen a felnőttoktatás nagy fejlődésen ment keresztül. Rövid idő alatt 16-ról 50-re emelkedett az üzemi kulturotthonok száma, több mint félszáz mozi működött. Az eredmények mellett az ismert ellentmondások, a tájegység és Szeged több okból történt hátrányos helyzete konfliktusokat is szült. Az értelmiség egy részében nosztalgia jelentkezett nem a régi rendszer, hanem a korábbi megkülönböztetett támogatás elmaradása miatt.

Kiegészülözött negyedszázados fejlődés

Az ötvenes évek végétől az ellenforradalmat követő konszolidáció új fejlődési lendületet hozott megyénknek. A már idézett 1958-as Művelődéspolitikai Irányelvek különös hangsúllyal foglalkozik a vidéki kulturális központi fejlődésével. Ennek egyik mutatója a Szegedi Szabadtéri Játékok már említett 1959-es újraindítása. A mezőgazdaság szocialista átszervezése és megerősítése a falu, a parasztság közművelődési helyzetének gyors ütemű javulását hozza. Sorra épülnek községi kulturházak, iskolák, sőt a hatvanas években gimnáziumok is működtek községeinkben. A vidéki ipartelepítés következtében a munkaerő növekvő része stabilizálódott, és általános iskolai végzettséget szerzett, szakmát tanult. Ez nagy jelentőségű volt a közművelődés

szempontjából is. Döntés született a Szegedi Biológiai Kutató Központ felépítésére /1973-ban fejeződött be/, 1961-ben itt alakult meg az országban először a területi akadémiai bizottság /a SZAB/, amely a közművelődésnek is fontos segítője. 1960-ban a Csongrád megyei Tanács húsz éves oktatási programot fogadott el, most negyedszázad távlatából visszatekintve is nagy-nagy realitástartalommal. Ugyanakkor a problémákat sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Egyértelműen hibás döntés volt a Szegedi Tanítóképző Intézet megszüntetése 1963-ban, hiszen azóta a képesítés nélküliség széles körben jellemző a tanítók között, és ennek közművelődési kihatásai igen hátrányosak. De emlékszünk arra is, hogy az iskolák alapfelszereltségében sok volt a hiány. Az iskolák, a művelődési otthonok, mozik, könyvtárak zömükben egymástól függetlenül épültek, igen nagy költségekkel, és működésük is több felesleges párhuzamossággal történt.

Összességében a hatvanas évek végéig dinamikus kulturális, népművelői munka bontakozott ki megyénkben, figyelmen kívül nem hagyható ellentmondásokkal is. A tudománypolitika, az állami oktatás már említett helyi elemzései itt is megteremtették a közművelődéssel való intenzívebb foglalkozás feltételeit - a kulturális élet egészén belül.

Egy évtized

A bevezetőben már röviden utaltunk a feltételek alakulására, az utóbbi évtizedben. Itt néhány, a közművelődéssel közvetlenül kapcsolatban álló tényezőt említünk meg. A nemzetközi kapcsolatok szélesedése, az eszmék és emberek mozgása, amely a hetvenes-nyolcvanas években is dinamikusan szélesedett, feltétlenül hatást gyakorolt a társadalmi műveltség növelésére. Ezen belül kétségkívül a pozitívumok a döntőek, és ezt fejleszteni kell a jövőben is. Mégis fel kell figyelni arra - és ebben a közművelődés sem ártatlan -, hogy gyakori az emberekben a világról való "turistakép"

vülzött jelenléte a társadalmak valóság megítélésében. Külgazdasági kapcsolataink dinamikus fejlődése is pozitív hatású - gondoljunk az idegennyelv súlyának megnövekedésére a közművelődésben, általában és itt Csongrád megyében is. Országosan 1977-1981 között mintegy 900 ezren vettek részt a TIT nyelvi tanfolyamain.

A gazdasági élet ismert módosulásai a hatékonyság, a minőség irányába nagymértékben hatást gyakorolnak a munkakultúrára, amelynek szakismereti tényezői ugyancsak fontosak. Csongrád megyében az említett öt évben a műszaki és mezőgazdasági és gyakorlati kurzusokon mintegy 40 ezren ismerkedtek a munkájukhoz kapcsolódó anyagokkal, és az érdeklődés változatlanul növekedést jelez. Nagymértékben bővíti az állampolgárok ismereteit a szocialista demokrácia szélesedése következtében igényként jelentkező társadalomtudományi, irodalmi, anyanyelvi tanfolyamok és a résztvevők számának a növekedése is. Bár e téren különösen a történelmi, irodalmi, anyanyelvi kultúrát tekintve jelentős elmaradásokról is számot kell adnunk. E néhány példával csupán érzékeltetni kívántuk, hogy a körülmények alakulása és az azokhoz való alkotó alkalmazkodás nélkülözhetetlen tényező közművelődési programjaink kialakítása és megvalósítása során.

Az MSZMP Központi Bizottsága 1984 április határozata felhívja a figyelmet a tervezésben a gazdasági, társadalmi, a kulturális és az egészségügyi ágazat kölcsönhatásának vizsgálatára. A jövőben ez lényeges új tényezőt jelent az összefüggések felismerése, felismertetése tekintetében.

Csongrád megye közművelődésének utóbbi évtizedes fejlődését számos sajátos tényező befolyásolta. Ezek egy része korábbi időre nyúlik vissza. A hatvanas évek elejétől kezdődően nálunk az országonál dinamikusabb fejlődés bontakozott ki a foglalkoztatottság fejlesztésében, illetve

az ipari és a mezőgazdasági termelés növelésében. A vidéki ipartelepítés, a szocialista mezőgazdaság megerősítése új körülményeket teremtett a közművelődés számára is. Az átlagbérek - tekintettel a foglalkoztatási struktúrára - az országos mutatókkal összevetve a megyék sorában az utolsók közé állították Csongrád megyét. Gyors ütemű volt ugyanakkor az életkörülmények fejlődése, a lakásépítés, a vezetés vízhálózat fejlesztése, egészségügyi, szociális, oktatási intézmények bővítése.

A hatvanas évek elejétől indult meg a vidéki szellemi centrumok tudatos fejlesztése, az MSZMP Központi Bizottsága 1958-as Művelődéspolitikai Irányelvei szellemében. A hatvanas években különösen a községekben vont dinamikus a fejlődés, rövid idő alatt 30 művelődési objektum épült, háromszorosára növekedett a közművelődési apparátus, gimnáziumok, korszerű egészségügyi intézmények jelentek meg a falvakban. A hetvenes évektől előtérbe került a városok művelődési helyzetének javítása, a munkásság, az értelmiség szerepének előtérbe kerülése. Ez Csongrád megyében azért is jelentős, mert a lakosság mintegy kétharmada a városokban él. Az elmúlt két évtizedben szinte minden városunk gazdagodott közművelődési intézményekkel, különösen ifjúsági ház, könyvtár, múzeumhálózat bővült, és tucatszám jelentek meg új klubok és más intézmények. Korszerűsödött a Szegedi Szabadtéri Játékok, elkészült a Somogyi Könyvtár és a megyei levéltár, a Magyar Televízió szegedi Studója és lehetne még sorolni. Szép számmal alakultak ki üzemi művelődési házak, klubok is. Kialakultak és megerősödtek a művésztelepek Hódmezővásárhelyen, Mákón és Csongrádon. Jelentősen bővült a pusztaszeri Nemzeti Emlékpark egész épületkomplexuma.

Természetesen megoldatlan feladatok maradtak a nyolcvanas évekre, sőt a következő esztendőkre is. Néhány községünkben nincs művelődési ház, hiányzik a megyei művelődési központ. A tervek, programok most is folyamatosan

realizálódnak. Befejezés előtt áll az Alföldi Galéria, a szegedi munkásmozgalmi múzeum, épül a rádióstúdió, napirenden szerepel a kábeltelvízió kialakítása, nem mondtunk le egy megyei művelődési központi kialakításáról; napirenden szerepel a Szegedi Szabadtéri Játékok nézőterének korszerűsítése, tervezési stádium alatt áll a pitvarosi művelődési ház és folytatódik a pusztaszeri Nemzeti Emlékpark fejlesztése.

Az elért eredmények jelentős részét az erők ésszerű koordinációjával sikerült elérni, és ezt látjuk reálisnak a jövőt illetően is. Figyelemre méltóan fejlődött a vállalatok, szervezetek jelentős részének közművelődési érdeklődése. Több képzőművész egy-egy vállalat állandó ösztöndíjasa. A Délmagyarországi Magas- és Mélyépítő Vállalat sokat fordít a kultúra támogatására, nemkülönben a METRIPOND Mérleggyár és lehetne még sorolni. Erre a jövőben is szükség lesz. Vizsgálunk kell a művelődési házak anyagi feltételeinek alakulását, itt ugyanis egyes községek és települések között lényeges eltérések tapasztalhatók.

Valamelyest történt előrelépés a közművelődés szervezeti feltételeinek fejlesztésében is. Ugyanakkor látni kell, hogy a tárgyi feltételek ezt gyakran nehezítik. Egymástól külön épült iskola, művelődési ház, könyvtár és mozi koordinált hasznosítása nem mindig egyszerű feladat. A szervezeti összevonásoknak csak akkor van értelme, ha ezek a munka tartalmára is pozitív hatásúak. A művelődés-irányítás gyakori országos át- és visszaszervezése nem volt jó hatású a helyi koordináció fejlődésére. Figyelnünk kell arra is, hogy az 1976-os közművelődési törvény után létrejött vállalati, szervezeti közművelődési bizottságok egy része gyakorlatilag nem működik.

Mint mindenütt, a közművelődésben is sok múlik az emberi tényezőn, s e téren előrelépés és ellentmondás egyaránt tapasztalható. Tény, hogy az értelmiségi pályák

közül itt a legmagasabb a képzítés nélküliek számaránya. Ezt igyekszik csökkenteni a középfokú képzésben a közművelődési fakultáció, amelyet pl. a szegedi Radnóti Miklós Gimnázium működtet. Nagy tartalékokat látunk az értelmiségi utánpótlás közművelődési kultúrájának gazdagodásában is. Példamutató a József Attila Tudományegyetemen működtetett közművelődési speciális kollégium, amely a hallgatókat elméleti, gyakorlati ismeretekkel is felvértezi - jövőendő munkájukkal kapcsolatban. Természetesen a speciális szakképzést is fejleszteni kell, amely a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán működik.

Ha azt vizsgáljuk, hogy hol tart ma a közművelődés, akkor helyzetét úgy lehet jellemezni, hogy egy átmeneti időszakban van a népműveléstől a közművelődésig. Ez az átmeneti időszak azonban hosszabbnak tűnik, mint korábban gondoltuk. Miközben ugyanis a közművelődés egy aktív tevékenységgé, "ismeret-karbantartó" feladattá válik, nem tekinthetünk el hagyományos hiánypótló feladatától sem. Megyénkben tíz év alatt az aktív keresők körében 60 százalékról 80 százalékra növekedett a legalább nyolc osztállyal rendelkezők számaránya. Ez egyszerre eredmény és a fehér foltok jelzése. Amíg tíz évvel ezelőtt minden ötödik dolgozó végzett szellemi munkát, ma már közel minden harmadik, vagyis növekszik a szellemi tőke szerepe a gazdasági, társadalmi tevékenységben. Ha a statisztikai kiadványokat lapozzuk, számszerűen is képet kaphatunk Csongrád megye közművelődési arculatának néhány figyelemre méltó mutatójáról. Ezek jól jelzik a megtett út jelentős eredményeit, de arra is felhívják a figyelmet, hogy a hagyományos közművelődési formák mellett az újak is teret követelnek maguknak.

Tapasztalható tehát egy általános fejlődés egyenetlenségekkel, visszaesésekkel, ellentmondásokkal. Átrendeződőtt a szabadidő felhasználása, gyakran megnyúlik a munkaidő. A munkától azonban nem szabad a kultúrát féltenuünk, hiszen a kérdés nem úgy merül fel, hogy munka vagy kultúra, hanem

hogy munka és kultúra. Különösen örvendetes, hogy több középiskolában nagy figyelmet fordítanak a közművelődési munkára, hangversenyeket szerveznek, vetélkedőket, és a fiatalok életvitelének lényegévé igyekeznek tenni a kultúrával való foglalkozást. Látni kell ugyanakkor, hogy különösen a szórakoztatásban nagyon elmaradtunk az igényektől, sok kívánnivalót hagy a periférián élők művelődése, a nyugdíjasok helyzet. Ugyanakkor nagyszerű akció a "Munka és műveltség vetélkedő", amelynek keretében tízezrek vesznek részt az ismereteik gyarapítását szolgáló kulturális akciókban. Növekszik az idegennyelv tanfolyamok szerepe, helyet kérnek az átképző, új szakmát adó kurzusok, a technikusképzés, a szakmunkás vizsgára való előkészítés. Összességében megnövekszik a közművelődésben a gazdasági, társadalmi fejlődéssel közvetlen kapcsolatban álló ismeretek szerepe.

Ha most összegezni akarjuk az utóbbi évtized tapasztalatait, egy sajátos periodizációval talán a következők állapíthatók meg. 1974-78 között a közművelődés nagy lendülettel látszott kibontakozni. 1978-82 között az ismert gazdasági nehézségek következtében, különösen az anyagi ráfordításokat illetően a vállalatok, szervezetek részéről igen jelentős visszafogás volt tapasztalható. Az utóbbi egy-két év tapasztalatai arról győznek meg bennünket, hogy a gazdasági szférában mindinkább felismerik és gyakorolják azt a tényt, hogy a műveltséget nem lehet a termeléssel szembeállítani, és a művelődésre fordított anyagi támogatás az sokkal inkább gyorsan megtérülő befektetés, sem mint egyfajta gazdaságtalan kiadás. Meggyőződésünk, hogy a jövőben ezt a szemléletet kell célszerűen és a lehetőségekhez mérten továbbfejleszteni.